

Öğretmen Görüşlerine Göre Neoliberal Bireyciliğin Öğrencilere Yansımaları¹

MAKALE TÜRÜ	Başvuru Tarihi	Kabul Tarihi	Erken Görünüm Tarihi
Araştırma Makalesi	20.12.2017	11.07.2018	12.07.2018

Hakkı Kahveci ²

Eskişehir-Odunpazarı Halil Yasin İlkokulu

Mustafa Sever ³

Ankara Üniversitesi

Öz

Liberalizmin bireycilik anlayışında dışsal engellere karşı özgür, çıkarlarını birincil amaç olarak gören bireyin varlığı önemsizdir. Birey, devlet ve topluma karşı savunulur. Neoliberalizmin bireycilik anlayışında ise özgürlük teması ve serbest piyasaya dayalı toplumsallık kilit rol oynar. Bireylerden çıkarlarını önemsememesi, rekabetçi olması, girişimci bir anlayışa sahip olması ve ilişkilerini de rekabet ve çıkar temelinde kurması beklenir. Maddi ve nicel olarak ölçülebilen mutluluğa önem verilir. Neoliberal bireycilik esasına dayalı toplumda her birey başarı ve başarısızlığının sorumluluğunu kendisi taşır. Bu çalışmada neoliberal bireycilik ve bu bireyciliğin bileşenlerini oluşturan kavramlar ile neoliberal bireycilikle çelişen kavramların öğrencilerin bireysel tercih ve toplumsal ilişkilerindeki tutum, davranış ve düşüncelerini nasıl ve ne düzeyde etkilediği ile bu etkilerin kaynakları incelenmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden Temel Yorumlayıcı Desen kullanılmıştır. 2015-2016 öğretim yılında Eskişehir il merkezindeki lise ve ortaokullarda görev yapan gönüllü 10 öğretmen çalışma grubunu oluşturmuştur. Yarı yapılandırılmış sorularla yapılan görüşmelerde öğretmenlerin öğrencilerle ilgili gözlemlerini içeren nitel veriler toplanmıştır. Veriler endüktif içerik analizi tekniğiyle çözümlenmiştir. Ulaşılan sonuca göre öğrencilerin toplulukçu tutum ve davranışlara sahip olmakla birlikte bu tutum ve davranışlarında azalma olduğu görülmektedir. Aynı zamanda öğrencilerin neoliberal bireyci tutum, düşünce ve anlayışlara sahip oldukları ile bu tutumların zaman içerisinde güçlendiği belirlenmiştir. Öğrencilerin neoliberal bireyci tutum ve davranışlarının oluşmasında aile, sosyal çevre, medya, internet ile okul içinde var olan resmî ve resmî olmayan etkileşimler etkili olmaktadır.

Anahtar sözcükler: Neoliberal bireycilik, eğitim, öğrenci, okul

¹ Bu çalışma, Mustafa Sever danışmanlığında “Neoliberal Bireyciliğin Öğrencilere Yansımaları” adlı doktora tez çalışmasından türetilmiştir.

² Sorumlu Yazar: Dr. Öğretmen, Halil Yasin İlkokulu, Odunpazarı/ESKİŞEHİR, E-posta: hakkikahveci@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8578-5622>

³ Doç. Dr., Eğitim Bilimleri Fak., Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitimin Felsefi Sosyal ve Tarihi Temelleri A.B.D. E-posta: severmustafa@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3777-0124>

Kavramsal olarak ilk kullanımına IX. yüzyılda rastlanan bireycilik (Lukes, 1995) birbirinden farklı düşünce, yaşam biçimi ve inançla ilişkilendirilebilecek anlamlara sahip olmuştur. Bireycilik, bireyin topluma karşı savunulması; bireysel özgürlüklerin, inançların ve tercihlerin toplumsal kontrollerden arındırılması; bireyin eşsizliğine, girişimciliğine ve ekonomik etkinliklerine yardımlaşma ve toplumsal kimlikten daha fazla önem verilmesi; toplumun herkesin iyiliği için sorumluluk alması yerine her bireyin kendi kendine yetebilecek duruma gelmesi istemi ile bireysel çıkarlar için toplumun bir araç olarak görülmesi gibi çeşitli anlamlarda kullanılmıştır (Watt, 1989). Foucault (2007) tarihsel ve felsefi birikimle oluşan, üç farklı bireycilik türü olduğunu belirtmektedir. İlki, bireye tekilliği çerçevesinde verilen değer ile bireyin ait olduğu grup veya kurumlara karşı bağımsızlığını içermektedir. İkincisi kişinin kendi özel yaşamını ve bireysel mülkiyetini önemsemesini anlatırken üçüncüsü kişinin nefesine yoğunlaşarak kendini dönüştürmek, arındırmak ve geliştirmek için kendini bir bilgi nesnesi olarak görmesi durumunu anlatmaktadır. Bu bireycilik türleri birbiriyle bağlantılı olabileceği gibi birbiriyle çelişen türde de görülebilir. Örneğin ikinci anlam daha çok XIX. yüzyıl Burjuva Batı toplumlarında görülmekle kişinin kendisiyle ilişkisini içeren üçüncü anlam bu toplumlarda neredeyse yoktur. Üçüncü anlam Hristiyanlığın ilk yıllarındaki çileci yaşamda belirginleşirken birinci ve ikinci anlam bu yaşam biçiminde kabul görmemiştir (Foucault, 2007).

Bireyciliğin sahip olduğu bu anlam farklılıkları zamanla ortadan kalkmış ve bireycilik sadece liberalizmle birlikte anılmıştır. Liberalizm, Smith'e (1968) göre bireysel özgürlükleri amaç edinen politik bir sistemdir. Liberalizmde bireysel özgürlüklerin geliştirilmesi ve korunması diğer amaçlardan daha önemli yer tutmaktadır. Liberaller bireyin değerinin toplum, millet gibi belirsiz görülen yapılara göre daha öncelikli olduğunu ve bireyin toplumdan önce geldiğini savunmaktadır. Liberalizmde bireyin ortak amaçlar, herkesin iyiliği ve kamu yararı adı altında araçsallaştırılmayacağı iddia edilmektedir (Yayla, 2012). Liberalizmin bireycilik esasına dayalı düşünce yapısı bireysel özgürlükler, serbest piyasa ekonomisi, rekabet ve sınırlı yönetim gibi temel ilkelere sahiptir.

Her insanın düşüncesini açıklayabilme ve inancını yaşayabilme özgürlüğünü savunan liberalizmin özgürlük anlayışında, diğer bireylere hoşgörülü davranabilme ve farklılıklarla birlikte yaşayabilme zorunlu kabul edilmektedir. Liberaller etik olarak nesnel ve tek bir 'iyi' anlayışının olamayacağını ve herkesin 'iyi'sinin kendine olduğunu (Üskül, 2003) ve hiçbir 'iyi' anlayışının "diğer 'iyi' anlayışını bastıramayacağını savunmaktadır (Erdoğan, 1993). Olumsuz ve olumlu olmak üzere iki biçimde tartışılan özgürlük konusunda klasik liberaller olumsuz özgürlük yanlısıdır. Olumsuz özgürlük Berlin'e (2008) göre bireyin diğer insanların engellemesiyle karşılaşmaması durumudur. Bireyin amacına ulaşmak için kendi kişisel yetersizliğinden değil de başkalarının müdahaleleri nedeniyle engellenmesi özgürlüğün ihlali olarak değerlendirilmekte ve bireyin her koşulda serbest bırakılması istenmektedir. Liberallere göre devletin görevi özgürlüklerin korunması ve serbest piyasanın işlemesi için yasa koymak ve yasaları uygulamaktır (Haar, 2009; Yayla,

2012). Liberalizmde bireyler serbest piyasa koşulları içinde, kendi çıkarları için çalışıp rekabet ettiğinde her bireyin kendi başına ayakta kalabileceği ve refahın artacağı savunulmaktadır (Yayla, 2014). Piyasa ekonomisinde her bireyin alıcı ve satıcı olarak seçim özgürlüğüne sahip olduğu ve herkesin eşit şansa ekonomik etkinliklere katılabileceği varsayımıyla hareket edilmektedir (Örs, 2015).

Liberalizmin ilkelerini referans almakla birlikte liberalizmden farklı ve daha geniş ölçekte etki amaçlayan neoliberalizm, 1970'lerden itibaren önce ABD ve İngiltere'de, daha sonra diğer ülkelerde benimsenen ekonomik ve sosyal bir ideoloji olmuştur. Neoliberalizmde piyasa, serbest ticaret ve birikimin yerel ve küresel olarak yaygınlaştırılması anlamına gelmektedir (Chandrasekhar, 2011). Neoliberal ideolojide devlet, rekabeti kışkırtan ve özel girişimleri özendiren rolde olmalıdır (Olszen, Codd ve O'neil, 2004). Neoliberalizm eski kurumların yanında alışkanlıkları, kavrayışları, iş bölümlerini, üreme etkinliklerini ve sosyal ilişkileri yıkmakta ve piyasanın işleyişine göre yeniden kurmaktadır. Bu yönüyle neoliberalizm 'yaratıcı yıkım'dır (Harvey, 2015). Neoliberalizm insanların yaşama, düşünme, hissetme biçimine etki etmeyi amaçlamakta ve bir 'yaşama normu' oluşturmaktadır. Bu norm içinde birey kendini bir şirket gibi tasarlamak ve ilişkilerini bu tasarıma göre şekillendirmek zorunda kalmaktadır (Dardot ve Laval, 2012). Rekabetçilik bireysel yaşamın tüm yönlerini kapsayacak şekilde genişletilmektedir. Her birey tüm davranış ve düşünceleriyle sadece kendinden sorumlu tutulmaktadır. Başarı, girişimcilik ve rekabet becerilerine; başarısızlıklar da bireylerin kendine yatırım yapmamasına dayandırılmaktadır (Harvey, 2015). Girişimci, potansiyelini ve etrafındaki bilgiyi kullanarak kendisi için yararlı eylemleri gerçekleştirebilen, ticari bir mantığa sahip kişidir. Ancak bireyin rekabete dayalı girişimci potansiyeli yaşamın her yönünü kapsayacak şekilde ele alınmaktadır (Dardot ve Laval, 2012).

Neoliberal toplumsal düzende ekonomik ilişkilerin yanında toplumsal ilişkiler esnek ve kısa süreli sözleşmelere dayandırılmakta; evlilikler, arkadaşlıklar ve iş yaşamı gibi bireysel ilişkiler sıklıkla değişime açık duruma gelmektedir. Uzun vadeli planlamalar ve öngörüler anlamını kaybettiğinden, belirsizlikler yaşamın belirleyicisi olmaktadır. Bu durum ise bireyselleştirici bir gücü açığa çıkartarak ortaklık, birliktelik, dayanışma gibi düşünce ve tercihlerin ortadan kalkmasına neden olmaktadır (Bauman, 2011). Sennett'in (2014) 'Uzun vade yok' sloganıyla betimlediği bu yaşam biçimi, aile ve iş ortamında güvensizlik ve sadakat duygusunun aşınmasına yol açarak dayanışma davranışlarını ortadan kaldırmaktadır.

Neoliberalizmde ekonominin sürekli büyümesi için insanların toplumsallaşmasında tüketicilik rolüne ağırlık verilmektedir (Bauman, 2011). Tüketim mutlu olmanın ve var olmanın vazgeçilmez bir ögesi olarak sunulmaktadır. Bu noktada geçmişin eşitlik istemi de önemini kaybederek mutluluk seviyesinin sadece niceliksel olarak yükseltilmesi öne çıkmaktadır. Her insan tüketim yoluyla mutluluğu aramada özgür ve eşit kabul edilmektedir (Baudrillard, 2010). Böylece bireysel davranışların ve ilgilerin piyasaya uyum sağlaması ve üreticilerin kâr etme amacına yönelmesi hedeflendiğinden bireysel özgürlüklere yapılan vurgu bir

aldatmaca durumuna dönüşmektedir. Özgürlük duygusu tüketim sırasında yapılan seçimlerde ulaşılan doyumla sınırlandırılmaktadır (Baudrillard, 2010).

Türkiye 1980 sonrasında neoliberal ilkeleri benimseyen bir politika sürecine girmiştir. Serbest piyasa modeli öncelikle ekonomik alanda uygulamaya konulmuş (Boratav, 2010) sonrasında devlet kurumlarını da kapsamıştır. Devletin yapısı ve işleyişi neoliberalleşme ve küreselleşme ekseninde dönüştürülmüştür. Devlet 'sanayi toplumundan bilgi toplumuna dönüşüm, yönetim, düzenleyici devlet' gibi kavramlarla işletmecisi ve neoliberal bir modelde yapılandırılmıştır (Doğan, 2004). Siyasi alanda Turgut Özal, devletin bürokrasisine karşı 'girişimci birey' söylemini, devlete karşı da 'millet' kavramlarını öne çıkarmıştır. Devletin millet için var olduğu, becerikli ve girişimci bireylerin önünün açılması gerektiği söylenmiştir (Özkazanç, 2011). 2002 yılından sonra IMF ile yapılan anlaşmalar gereği devletin yapısal dönüşümü tamamlanmış ve devlet, ekonomide oyuncu rolünden düzenleyici rolüne geçmiştir. Hizmetler de özel sektör ve kişilere devredilerek kamu hizmetleri piyasaya bırakılmıştır (Ataay, 2015). Piyasalaştırılma eğitim ve sağlıkta da devam etmiş bu alanlarda ticarileşme terminolojisi ağırlık kazanmıştır (Pamuk, 2014). Medya da değişimin önemli bir ayağını oluşturarak girişimci ve tüketimci birey kurgusunu topluma aşılama görevini üstlenmiştir. İnsanlarda oluşturulan yeni ilgiler ve kaygılar neoliberal ahlâkın yerleşmesine neden olmuştur (Özkazanç, 2005). Bu işleyiş, insanların tüketici olarak biçimlenmesinin zeminini oluşturmuş ve tüketim toplumu olarak yeni sosyal ağları meydana getirmiştir. Böylece özgürlük istemleri son yıllarda tüketimle eşdeğer duruma getirilmiş ve insani değerler hızla metalaştırılmıştır (Tellan, 2008). 1980 yılından sonra başlayan liberalleşme ile bireylerin toplumsal bağları kopmuştur. Yalıtılmış ve yalnızlaşmış birey ortaya çıkmıştır. Bireyden hem kendi çıkarlarını herşeyin önüne koyması ve girişimci bir zihniyete sahip olması hem de devlete tabi olmayı sürdürmesi beklenmiştir (Toker, 2005). Piyasa mantığının oluşturulması için kültürel müdahalelerden kaçınılmamıştır. Rekabet, bireysellik ve girişimcilik kavramlarının toplumun zihninde yer edinmesi sağlanmıştır (Özkazanç, 2005). Bireysellik, çıkar ve rekabete indirgenirken, toplumsallık devletle bütünleşme olarak anlaşılmıştır. Bu tasarımda birey, hak öznesi değil, çıkar öznesi olarak var olmuştur (Toker, 2005).

Neoliberalizmin toplumsal hedeflerine ulaşmasında eğitim de ciddi önem taşımaktadır. İnsanların neoliberal ilkeleri yaşamında içselleştirebilmesi ve bu ilkelerin güçlü birer norm olarak kabul edilebilmesi için okullar önemli bir pratik alan olarak görülmüştür. Bu ilkelerin en önemlilerinden biri olan rekabeti başarının temel bir ölçütü olarak gören neoliberalizmde sınavlar yaşamın gerçeği gibi yansıtılmaktadır. Sınav başarısı okulda ve okul dışında statüyü yükseltmenin en önemli aracı haline getirilmektedir (Baudrillard, 2010). Ayrıca bütün koşulların eşit kabul edildiği sınavlarda başarı kişinin kendi çabasına ve yeteneklerini doğru kullanmasına bağlıdır. Başarısızlık ise tembelliğin sonucu olarak görülerek bütün olumsuzlukların sorumluluğu bireye yüklenir (Bauman, 2011).

Neoliberal eğitim anlayışında kamu okullarının etkinliğinin azalması ve özel okulların sayısının artması yer almaktadır. Türkiye’de 1980 sonrasında eğitimin özelleştirilmesi çalışmaları artma eğilimi göstermektedir. Özel okulların her geçen yıl artması ve velilerin tüm olanaklarını kullanarak özel okullara teşvik edilmesi eğitimdeki neoliberalleşmeye işaret etmektedir (Gök, 2004). Özellikle 2011 yılından itibaren başta okul öncesi olmak üzere özel okulların sayısında geçmiş yıllara oranla çok ciddi artışın gözlenmesi de (Akt. Küçükçayır ve Cemaloğlu, 2017) neoliberalleşmenin özelleştirme boyutunu göstermektedir.

Neoliberalizmde eğitimin piyasanın ihtiyaçlarına göre şekillenmesi talep edilir. 2004 yılında değişen öğretim programları sık sık güncellenmektedir. Ancak bu güncellemelerde programların temel felsefesinde önemli bir değişiklik yapılmamıştır. Öğretim programlarının ana amaçlarında girişimci bireyin ve neoliberal anlayışla şekillenen bireyciliğin inşa edilmesi yer almaktadır (İnal, 2006). Diğer yandan Balta’ya (2005) göre çocuk merkezli yaşam biçimi çeşitli yollarla ailelere empoze edilmektedir. Çocuğun her yönden özgür olması, tercihlerinin dikkate alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Oysa bu vurgu çocuğun bir insan olarak önemsenmesinden ziyade çocuğun bir tüketim nesnesi haline getirilmesi amacıyla kaynaklanmaktadır. Nitekim kapitalizm, çocukların ergin olmayan hallerinin arzu temelli olmasını fırsat bilerek aileleri de bu noktada çocukların sözde özgürlüklerini yaşamaları için boyun eğmeye zorlamaktadır. Bu durum okullara da yansımaktadır. Özgürlük, bireysel seçimlere serbestlik gibi kavramlara verilen önem okullarda artmakla birlikte sadece bu önem biçimsel düzeyle sınırlı olmaktadır. Bu bağlamda özgürlüğün, bireysel seçimlerin önemsenmesi ve rahatlık gibi nedenlerle öğrencilerin serbest kıyafetle okula gelmesinin önünün açılması, hem tüketimci bireyin oluşmasına neden olmakta hem de çocuk merkezli bir yaşam algısının tüm toplumda yer etmesine yol açmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Öğrencilerin neoliberal bireyciliğin bileşenlerini düşüncelerinde, tavırlarında ve tutumlarında hangi biçimlerde ve hangi düzeyde gösterdiğinin belirlenmesi ve öğrencileri etkileyen etmenlerin ortaya çıkarılması bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Öğretmen görüşlerine göre öğrencilerin neoliberal bireyci tutumlar ve neoliberal bireycilikle çelişen toplulukçu tutumlara sahip olma durumları ile bu tutum ve davranışları sergileme biçimleri nelerdir?
2. Öğretmen görüşlerine göre öğrencilerin sergiledikleri tutum ve davranışların oluşmasında hangi etkenler rol oynamaktadır?

Yöntem

Bu başlık altında araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları ve verilerin analizi ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

Araştırma Modeli

Bu araştırmanın modeli olarak nitel araştırma modellerinden biri olan temel yorumlayıcı desen kullanılmıştır. Bu desen diğer desenlerle benzer biçimde yazılı, sesli veya görsel verileri toplar. Veriler kendi içinde ayırt edilerek aralarındaki örüntü keşfedilmeye çalışılır. Böylece insanların yaşamı ve dünyayı nasıl algıladıkları, olayların anlamlarını nasıl yapılandırdıkları açığa çıkartılarak yorumlanır (Merriam, 2015). Bu çalışmada öğretmenlerin öğrencilerle etkileşimlerinde edindikleri izlenimler, öğrencilerle birlikte deneyimledikleri yaşantılar ayrıntılı bir şekilde ortaya çıkarılmak istendiği için bu desen tercih edilmiştir.

Çalışma Grubu

Görüşme yapmak üzere Olasılıksız/Seçkisiz Amaçlı Örnekleme yöntemiyle çalışma grubu seçimi yapılmıştır. Amaçlı örnekleme araştırmaya katılacak katılımcılar için bazı ölçütler belirlenir. Belirlenen ölçütler kapsamında örnekleme seçimi yapılır. Bu ölçütlere uyan kişilerden kabul edenlerle görüşme yapılarak veriler toplanır (Neuman, 2007; Christensen, Johnson ve Turner, 2015). Çalışma grubunun oluşturulmasında öğretmenlerin Eskişehir il merkezindeki liselerde farklı branş veya kurumlarda görev yapıyor olması, en az 10 yıllık meslek deneyimi olması ve bulunduğu kurumda en az 4 yıllık deneyimi olması örnekleme seçimi için ölçüt olarak belirlenmiştir. Bu ölçütlere uyan öğretmenlere ulaşmak için ilgili kurumların yöneticileri veya diğer çalışanlarına başvurulmuştur. Başvurulan görevlilerin yönlendirdiği öğretmenlerden görüşme yapmayı kabul edenler arasından 3 kadın ve 7 erkek öğretmenle 2015-2016 öğretim yılında, gönüllülük esasına göre ses kaydı alınarak yüz yüze görüşme yapılmıştır. Görüşme öncesinde katılımcılara ses kaydı alınacağı bildirilmiş ve araştırma konusuyla ilgili kısaca bilgi verilmiştir. Nitel araştırmalarda örnekleme sayısının belirlenmesi çalışmaya ve ulaşılan verilerin yeterlilik düzeyine bağlıdır. Elde edilen verilerin dışında yeni verilere ulaşılamayacağı veya verilerin tekrarlanarak doyuma ulaştığı belirlendiğinde veri toplama işlemi sona erer (Merriam, 2015). Bu bağlamda veri toplama işlemi 10 öğretmenle görüşmenin tamamlanmasının ardından sona erdirilmiştir. Görüşmecilerin isimleri yerine cinsiyet ve görevini belirten kod kullanılmıştır. Bu kodlardan (EÖ) harfleri erkek öğretmeni, (KÖ) harfleri de kadın öğretmeni temsil etmektedir. Öğretmenin çalıştığı okul kısmında yer alan Akademik Lise tanımı da Anadolu Lisesi, Fen Lisesi ve Temel Liseyi temsil etmektedir. Çalışma grubu ile ilgili branş, mesleki kıdem, kurumdaki kıdem ve bilgiler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1.

Nitel Verilerin Toplandığı Çalışma Grubu Bilgileri

Katılımcı Kodu	Branşı	Mesleki Kıdemi (Yıl)	Çalıştığı Okul	Kurumdaki Kıdemi (Yıl)
EÖ1	Din Kül. ve A. B.	18	Mes. ve Tek. Lise	4
EÖ2	Türk Dili ve Ed.	19	Akademik Lise	6
EÖ3	Matematik	17	Akademik Lise	10
EÖ4	Rehberlik	11	Akademik Lise	9
EÖ5	Meslek Dersi	32	İmam Hatip Lisesi	19
EÖ6	Fen Bilimleri	21	Ortaokul	6
EÖ7	Tarih	38	Dersane/Ak. Lise	13
KÖ1	İngilizce	12	Akademik Lise	5
KÖ2	Felsefe Grubu	20	Akademik Lise	16
KÖ3	Rehberlik	21	Mes. ve Tek. Lise	5

Veri Toplama Araçları

Görüşmede yarı yapılandırılmış 21 (yirmi bir) soru kullanılmıştır. Bu sorular, öğrencilerin rekabetçi tutumları, paylaşımcı davranışları, birbirleriyle ilişkileri, tüketim alışkanlıkları, özgürlük konusundaki tutumları, sorumluluk becerileri, gelecek idealleri, toplumsal sorunlara bakışları ve geleneklere yaklaşımlarıyla ilgili öğretmenlerin gözlemlerini ve deneyimlerini ortaya çıkaracak içerikte oluşturulmuştur. Görüşme sürecinde görüşmenin içeriğine göre ek sorular da sorularak derinlemesine veri toplanması sağlanmıştır.

Verilerin Analizi

Elde edilen sesli veriler bilgisayar ortamında yazılı duruma getirilmiştir. Çözümlemede Endüktif İçerik Analizi tekniği kullanılmıştır. Buna göre, her bir tema metinlerin birkaç döngü kodlanması sonrasında tümevarımsal biçimde elde edilmiştir. Kodlama öncesi kategoriler değil, genel temalar üzerinden metinlerin kodlamaları yapılmış, ilgili kodlar bir araya getirilerek kategoriler oluşturulmuş, bu kategoriler üzerinden de temalara ulaşılmıştır. Kodlama Merriam'a (2015) göre verilerden çalışmaya göre kesitler elde etmek için yapılan kısaltmalar, kelimeler, semboller, sayılar veya bunların birleşiminden oluşmaktadır. Veriler bireycilik üst başlığında rekabetçilik, bireysel çıkar, tüketimcilik, eşsizlik, özgürlük,; toplulukçuluk üst başlığında ise paylaşım ve ilişkiler, geleceğe bağlılık ve otoriteyle ilişki ile toplumsal duyarlık başlıkları altında kodlanmıştır. Kodlanan veriler gözden geçirilerek söz konusu üst başlıklar bağlamında gruplandırılmıştır. Gruplandırma Creswell'e (2013) göre kodlanan verilerin yeniden değerlendirilerek birbiriyle bağlantılı kodların tek başlık altında birleştirilmesi sürecidir.

Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel araştırmalarda çalışmanın i geçerliği veya tutarlılığı bulguların dış dünyanın gerçekliğiyle uyuşma düzeyiyle ilgilenir. Ama dış dünyanın gerçekliği nesnel olarak ortaya konulamayacağından insanların dış dünyayı nasıl algıladıklarının tam olarak yansıtılması çalışmanın geçerliğini sağlamaya yardımcı olur (Merriam, 2015). Nitel çalışmalarda araştırmacının gözlemi ne kadar sürede ya da görüşmeyi kaç kişiyle yapacağına ilişkin sorunların üzülmesine işaret eden uygun süreli/yeterli sayıda katılım veya gözlem, farklı tür yöntemlerle veri toplamayı ifade eden üçgenleme, araştırmacının önceden önyargılarının açıklanması, katılımcıların çalışmanın bulgu ve yorumlarını onaylamasını içeren ye kontrolü, araştırmacının bir konu hakkında derinlemesine açıklama yapmasını ifade eden zengin betimleme, uzman denetçilerin araştırma bulgularını denetlemesini içeren dış denetim gibi geçerliği sağlama teknikleri kullanılmaktadır (Merriam, 2015; Creswell, 2013). Bu çalışmada veriler toplanırken zmlenme süreci de başlatılmıştır. Verilerin içeriğinin tekrar ederek doyuma ulaştığına karar verildiğinde görüşmeler bitirilmiş ve böylece yeterli sayıda katılım geçerliği sağlanmıştır. Verilerin kodlanması ve gruplandırılması Eğitim Felsefesi ve Eğitim Sosyolojisi alanında uzman 2 (iki) akademisyen tarafından denetlenmiş ve çeşitli düzeltmeler yapıldıktan sonra kodlama ve grupların uygunluğu hakkında görüş birliğine varılmıştır.

Güvenirlik veya tutarlılık, yapılan çalışmadaki bulguların yeniden üretilip retilmeyeceğiyle ilgilidir. Nitel çalışmalarda i geerlikle ilgili çalışmaların tutarlılığı da kapsadığı bazı araştırmacılarca kabul edilmektedir (Merriam, 2015). Güvenirliğin sağlanması için veri kayıplarının önlenmesi ve farklı kodlayıcıların kodlarındaki uyumun yeterli bir düzeyde olması gerekmektedir (Creswell, 2013). Bu çalışmada yapılan görüşmelerin ses kayıtlarının yazılı hale getirilmesinde veri kaybının olmadığı belirlenmiştir. Ayrıca i geçerlik çalışmasında yapılan uzman denetlemesi de güvenirliği sağlayan bir başka lt olmuştur. Bu süreçlerin tamamlanmasıyla birlikte yapılan çalışmanın geçerli ve güvenilir olduğu söylenebilir.

Araştırmacının Rolü

Nitel araştırma desenlerinin önemli özelliklerinden biri araştırmacının verilerin toplanması ve zmlenmesinde başlıca araç olmasıdır. Yorumların doğruluğuyla ilgili katılımcılara danışabilmesi, anlayışını çeşitli yollarla ifade edebilmesi ve beklenmeyen tepkileri kontrol edebilmesi araştırmacının etkin rol oynamasını sağlamaktadır (Merriam, 2015). Bu çalışmada araştırmacılar katılımcıların anlatımlarından ne anladığını bildirerek geri bildirim almış, soruların yanlış ya da eksik anlaşılması durumunda soruyu katılımcının anlayabileceği veya katılımcının durumuna özgü biçimde yeniden sorarak araştırmanın bağlamına uygun verileri elde etmiştir. Nitel araştırmada araştırmacı ile katılımcı arasındaki etkileşim önemli bir etkiye sahiptir (Merriam, 2015). İlk araştırmacı 13 yıllık öğretmenlik deneyimi ile ğretmen olan katılımcılarla sayęı, güven ve saydamlık çerçevesinde bir etkileşim sağlayarak katılımcıların tüm gözlem ve deneyimlerini samimiyetle anlatmaları için uygun ortam oluşturmuştur. Aynı zamanda araştırmacı almış olduğu Bilimsel

Araştırma Yöntemleri dersleri ve yapmış olduğu nitel araştırmalar sayesinde nitel bir çalışma yürütebilmek için gerekli bilgi ve deneyime sahiptir. İkinci araştırmacı lisansüstü düzeyinde nitel araştırma dersleri vermekte ve nitel çalışmalar yürütmekte olduğundan nitel çalışmalarda bilgili ve deneyimlidir.

Bulgular

Öğretmenlerin gözlem ve deneyimlerine dayalı olarak açıkladıkları düşünceler neoliberal bireycilik ve neoliberal bireycilikle çelişen toplulukçulukla ilişkili olarak gruplara ayrılmıştır. Ayrılan gruplar kendi içlerinde yorumlanmıştır.

Bireycilik

Bu kısımda öğretmenlerle yapılan görüşmelerde bireycilikle ilgili ortaya çıkan gruplandırmalarla ilgili bulguları içermektedir. Bu bulgular Özgürlük, Rekabetçilik ve Bireysel Çıkar, Tüketimcilik ve Eşsizlik grup başlıkları altında verilerek kısaca yorumlanmıştır.

Özgürlük: Öğretmenlerin belirttiğine göre öğrencilerin önemli bir kısmı ailelerinden veya öğretmenlerinden gelen müdahaleden hoşlanmamakta ve kendi isteklerine göre davranmak istemektedir. İfadelerden anlaşıldığına göre kimi öğrenciler özgürlük isteminde bulunurken davranışlarının kendilerine veya diğerlerine zarar verebileceğini pek düşünmemektedirler. Ayrıca otorite tarafından konulan kural ve düzenlemelere de sıklıkla direnç gösterme eğilimindedirler. Öğrencilerin önemli bir kısmı otoritenin yönlendirmesi ortadan kalktığında, bireysel sorumluluklarını yerine getirmekte yetersiz kalabilmektedir. Diğer yandan velilerin önemli bir kısmının başarı gibi amaçlar için öğrencilere baskı yapması öğrencinin sözü konusu tutumlarını tahrik etmekte ve öğrenciyi olumsuz etkilemektedir. Öğrencisinin potansiyeli ve ilgisine göre davranan, onlarla açık ve samimi ilişki kuran velilerin öğrencileri ise daha olumlu ve gerçekçi tutum geliştirebilmektedir:

EÖ1: Özgürlüğü olumsuz şey, sorumsuz davranmak şeklinde ortaya koyuyorlar. Örneğin biz özgür bıraksak, desek ki artı-eksi vermiyorum. İsteyen kitabını getirsin, istemeyen getirmesin. Bakıyorsun ki yarısından fazlası getirmemiş.

EÖ7: Özgürüm dediği ne biliyor musun o öğrencinin? Evden kaçmak. Yani çoğu için söylüyorum, evden uzaklaşmak... Serbestliği şöyle anlıyorlar: Üzerimde bir baskı olmasın.

KÖ1: İstedikleri zaman istediği hareketi yapabilmek, dersin ortasında cep telefonu ile konuşabilmek ya da arkadaşıyla muhabbet edebilmek ya da cep telefonundan işte sosyal medyayı takip edebilmek, dersin esnasında. Özgürlük anlayışları birazcık daha bunlar.

KÖ2: Uyum sağlamama konusunda değişim var. Aslında yani hani baktığımızda daha çok kurallara nasıl uymayacaklarına ilişkin bir direnç göstermeye başlıyorlar. Bazı noktalarda şey, bu gerçi bu hep vardı okul kurallarına direnç, her okulda oluyor. Biraz daha hem yaş gruplarından kaynaklı, kıyafetle okula gidiş gelişlerinde, ders

saatlerine uymada biz hep şeyi yaşamışızdır... Mesela eskiden bizim gömleklerimiz vardı okulda herkes şey derdi, tüm öğrencilerimiz yani kıyafet istemiyoruz okulda çok bizi bunaltıyor, çok bizi sıkıyor. Onu tişörte çevirdik. Öğrenciler gömlek giymeye başladı.

EÖ3: Bence daha çok şu aşamada rahatlık falan algılıyorlar bence. Yani ben istediğimi rahat rahat yapayım, istediğim şeyleri okuyayım, istediğim gibi giyineyim, rahat olayım bence şu aşamada özgürlükten anladıkları o. Çok fazla hani 'Müdahalesiz, düşündüğüm gibi yaşayayım. (...) Çoğu anne-baba da öğrenci gibi başarı isteyen, öğrenciyi o yönde motive eden, biraz da koşturan anne-baba tipi var çok fazla. O yüzden çocukların geneli öyle. Ama bazen çok fazla başarı 'Ya tamam' diyor 'Benim çocuğum bu kadar yapıyor' falan 'İyi'... Onlar çok fazla üstüne düşmüyor, daha rahat o tip çocuk. Anne-babaların çocukları da biraz daha şey ama genelliyorum tabii, genelliyorum. Biraz daha rahat oluyor, stresten uzak bu sefer sağına-soluna bakabiliyor, davranışları, öğretmenlerine hal-hatır sorabiliyor, işte bir arkadaşına yardım edebiliyor, daha paylaşımcı olabiliyor.

Öğrencilerin bir kısmı bazı olumsuz davranış ve tutumlarına karşı yapılan uyarılara kimi zaman olumsuz bir tavırla yanıt vermektedir. Başkasının zararına yol açabilecek davranış ve düşünceleriyle ilgili ya da kendisinin iyiliği için yapılan uyarı ve önerileri de kişiliğine karşı bir saldırı olarak yorumlayabilmektedir. Aile ve çevrenin öğrencilere okuldan daha fazla güven duyması, onları olumsuz davranışlarında dahi koruyarak davranışlarını meşrulaştırması da öğrencinin sonunu düşünmeden, arzularına göre davranış geliştirmesinde etkili olmaktadır. Ayrıca eleştiriye açık olma, başkalarına saygı duyma ve başkalarıyla empati kurma konusundaki eksiklikler öğretmenlerce dile getirilmektedir:

EÖ5: "Babam bile bana bağırmadı." diyor mesela. "Babam bile bana yüzünü ekşitmedi, sen bana psikolojik baskı yapıyorsun." (diyor).

EÖ1: Öncelikle aileler öğretmene önyargıyla geliyor diye düşünüyorum. Çünkü en ufak bir çocuğun ifadesine önem veriyor, "Çocuğum yalan söyleyebilir." demiyor. Çocuğunun sözlerini çok aşırı önemsiyor, çok aşırı ilgi duyuyor, onu haklı buluyor. Yani öğretmene karşı her türlü kozu çok rahatlıkla kullanabiliyor.

EÖ2: Özgürlükte daha bireysel davranıyorlar. Kendi özgürlüğüm zedelenmesin, kimse ona bir şey demesin, hakkı gasp edilmesin o kadar.

KÖ1: Özgürlüklerine çok düşkünler yani özgür olmayı çok seviyorlar ama saygı konusunda kendilerine mutlaka saygı bekliyorlar. Ama karşıya göstermeleri konusunda sıkıntılarımız var.

Rekabetçilik ve bireysel çıkar: Öğrencilerin çeşitli alanlarda birbirleriyle rekabet ettikleri öğretmenlerce belirtilmektedir. Öğrencilerin rekabet ettikleri alanlar ise okul türüne ve sosyo-kültürel yapısına göre değişmektedir. Anadolu ve Fen Lisesi

türündeki akademik liselerde, akademik anlamda rekabetçiliğin gözle görülür biçimde yüksek olduğu öğretmenlerin ifadelerinden anlaşılmaktadır. Öğrenciler akademik anlamda amaçlarına ulaşabilmek için diğer arkadaşlarının başarılarını gözlemekte ve onların başarı durumlarına göre tutum geliştirmektedir. Bu tutum aralarındaki arkadaşlık ilişkilerinde bazen paylaşımcı tutumların azalmasına yol açabilmektedir:

EÖ2: Bazı öğrencilerde bu çok baskın. En önde oturmak istiyor, sürekli öğretmenle göz teması kurmak istiyor, kendi notunu öğreniyor, merak ediyor. Çaktırmadan göz ucuyla takip ediyorum, yani rekabet içinde olduğu arkadaşlarının notlarını da defterine yazıyor.

EÖ3: Fen lisesinde biraz daha bireysel başarı çocukların hedefinde olan bir şey. Hani burada herkes başarıyı istiyor ve o yüzden arkadaşını bazı anlamlarda rakip bile görebiliyorlar. O anlamda biraz daha bireysel, bireyci yaklaşımları var. Ama hani daha önce çalıştığım okullarda birlikte paylaşım falan çok fazlaydı. Derse verilen değer buraya göre daha azdı, hep beraber buluşup dışarıda bir şeyler yapmaları falan daha fazlaydı.

Öğrencilerin akademik anlamda rekabetçi bir tutum içerisinde olmalarının nedenleri konusunda öğretmenler, sınav odaklı bir eğitim sisteminin varlığını öne sürmektedir. Doğru cevaba ve üst sıralara yerleşmeye odaklanarak başarıya ulaşabileceği algısının hakim olduğu ortamda öğrenciler de bu mekanizmaya uyum göstermek zorunda kalmaktadır. Bu durum öğrencinin bilgiye bakışını da etkilemektedir. Öğrencilerin kendilerini başarıya ve sınavlarda daha öne ulaştırarak derslere öncelik verdikleri gözlenmektedir:

KÖ1: Yani küçükten bu yana bir sınav sisteminin içindeler ve bu sınav... Mesela, SBS ile gelen çocuklar da var, TEOG ile gelen de... Altı, yedi, sekizde sürekli yüksek not almak zorundalar. Arkadaşlarıyla bir rekabet halindeler sürekli. Ee bu şeyde de, lisede de aynı o şekilde devam ediyor. Arkadaşın aslında ondan düşük yapması onun şeysi, hayrına gibi görünüyor bir noktadan sonra. Onun için hani birazcık daha bencilliklerini arttırmış görüyorum bu sınav sisteminde.

EÖ4: Bizim okulun tabi akademik başarı olmazsa olmaz. Yani akademik olarak öğrenci başarılı değilse, bir anlam ifade etmez buradan mezun olması. Dolayısıyla burada akademik başarı ilk sırada önemli, Birinci derecede önemli... Burada tabi bir öğrenci için yani hangi mesleği yapacağı ne kadar önemli, bu bunu belirlemiş oluyor.

Akademik başarıda rekabetçi bir tutum sergilemeyen öğrenciler daha çok meslek liselerinde bulunmaktadır. Ancak bu okullarda rekabet, daha çok sosyal ilişkilerde ortaya çıkmaktadır. Öğrenciler ders başarısı yerine sosyal ortamda popülerliğini artırma, duygusal ilişkilerde isteklerine ulaşma ve beğenilme konusunda rekabete girmektedir:

EÖ1: *Rekabet günümüzde artık başarıya odaklanma değil, kız arkadaşlarına karşı özellikle kız arkadaşı edinme anlamında bir rekabet söz konusu. Çünkü en çok da bu yüzden kavga ettiklerine şahit oluyoruz.*

KÖ3: *(Başarıda Rekabet) Çok fazla öğrencide yok. Özellikle üniversite düşünen, bir alanda kendini göstermek isteyen öğrenciye her sınıftan bir ya da iki öğrenci var diyeyim, çok fazla elimde yok. Buradaki rekabet farklı bir algılama şekli olarak ortaya çıkıyor. Şimdi şöyle söyleyeyim size, öğrenciler rekabeti erkek arkadaş bulma olarak algılıyorlar. Anlam, bakış açımız bu. Kimin erkek arkadaşı varsa veya iyi bir yerdeyse o popülerliğini arttırabiliyor. Diğerleri biraz da kenarda kalıyor.*

Yapılan görüşmelerde öğrencilerin önemli bir kısmının bireysel yararlarını yaşamlarının merkezinde tuttukları ve bu durumun okul türleri içinde ciddi fark yaratmadığı ortaya çıkmaktadır. Öğrencilerin ilişkilerini kurarken diğerlerinden elde edecekleri yarara önem verdikleri, çıkarlarına zarar verebileceğini düşündüğü durumlarda ise ilişkisini kolayca bitirebildiği öğretmenlerin ifadelerinden anlaşılmaktadır:

EÖ3: *Her zaman 'ben bir şey yapayım onun da karşılığını alırım' gibi beklentiler daha ön planda bence.*

EÖ4: *Bireysel çıkarlar falan zaman zaman kendini daha çok gösterebiliyor. Evet biraz daha paylaşım yaparken kendi çıkarını ön plana koyma, daha çok. Belki son yıllarda dikkatimizi çekiyor diyebiliriz.*

EÖ5: *Arkadaş seçerken daha çok onlar da pragmatik düşünüyor. Mesela arkadaşlıkları temel esaslara dayanmıyor yani. İnanca dayanmıyor veyahut da düşünce tarzına dayanmıyor. 'Ben arkadaşımın nasıl istifade edebilirim?' ... Bunu düşünüyor.*

KÖ1: *Bazı çocuklar biraz daha şey bu konuda, biraz daha verici, daha şeyci olmaya çalışıyor. Ama genelde karşılık bekliyorlar hani... Kendi yaptığı şeyin karşılığını görmediği zaman kendisi de kesebiliyor. Bazısı çok samimi oluyorlar, bir anda... Her şeylerini paylaşıyorlar, ediyorlar. Ama daha sonra bazen işte erkek meselesinden, bazen kız meselesinden dolayı genelde bu kızlar arasında daha çok ama. İlişkileri bir anda bitebiliyor.*

KÖ3: *Çıkarları doğrultusunda olduğu müddetçe sizinle iyiler. Ama eğer çıkarına ters gidiyorsanız, bir konuda ona kızdıysanız ya da bir konuda söz ettiyseniz otomatikman sizi satıyorlar... Biraz benciller o konuda. Hani ilişkilerde şey var: Sev beni, seveyim seni.*

Öğretmenlerin ifade ettiğine göre öğrencilerin önemli bir bölümü için uzun vadeli soyut idealler, düşünceler veya ilkeler önem taşımamaktadır. Kimi öğrenciler,

kendisinin anlayışına ya da yaşam tarzına uymasa dahi birçok farklı grup ya da kişiyle sadece bireysel yarar temelli ilişkilere girebilmekte ve duruma uygun davranabilmektedir:

EÖ2: *Dinle siyaset çocukların kafasında aynı çizgide. Mesela bir dönem şu anda tu-kaka olan dershaneler bir dönem çocukların çok ilgisini çekiyordu. "Niye gidiyorsun?" diyorum, biliyorum hiç uymuyor çocuğa. "Hocam" diyor, "Soru veriyorlarmış, hocam oraya gitmezsek olmuyormuş, hocam bazı noktalarda faydasını gören arkadaşlarımız var özellikle sınav için".*

EÖ5: *Kimliksiz maalesef, şimdi ki öğrencilerimiz kimliksiz, hiçbir kimliği yok. Yalnız yani. Nereye tutsan gider, sadece ona maddi ve manevi menfaat sağla, karşılık ver yeter. Yani böyle bir düşünce tarzı yok.*

Çevresiyle olan ilişkilerinde bireysel yararına önem veren öğrenciler bu tutumlarını lise sonrası kariyerini belirleme sürecinde de göstermektedir. Tercih edeceği mesleğin getireceği parasal olanaklar öğrencileri etkilemektedir. Diğer etmenler ise mesleğin kendisine sağlayacağı statü ile mesleğin toplumdaki popülerliğidir. Öğrencilerin birçoğu sadece iş bulmak ve geleceğini güvenceye alma amacının da ötesinde, özellikle konforlu yaşamak ve popüler olmak için kariyer planlaması yapmaktadır. Bu tutumlarında toplumun genel eğilimi etkili olmaktadır:

EÖ7: *Bir numaralı şey, bir anda yaşama atılmak, büyük çoğunluğu için bu geçerli. Para kazanmak, iş sahibi olmak.*

EÖ4: *Kendi karakterine göre, kararsız olan öğrenciler de var son noktaya kadar, belki karar veremeyen öğrenciler de var. Ama burada görünen bu. Görünenin arkasındaki gerçeklik de tabii ki maddi yönü. Yani para, maaş... Popüler olan meslek dediğimiz de parası yüksek olan, kolay işe başlayıp toplumda itibarı olan bir meslektir.*

KÖ1: *Yani genelde maddi çıkarlar diyebilirim. O mesleklerin popüler olması, hemen iş bulabilmeleri, statülerinin yüksek olması. Yani doktor oldukları zaman da gözlemledikleri belli şeyler var. Yaşamın onlara getireceği belli kolaylıklar olduklarını ya da lüksler olduklarını düşünüyorlar.*

EÖ3: *En çok maddi anlamda kaygıları var, o da toplumdan yansıyor olabilir. Hani dışarıdaki toplumun yapısına falan bakıyorlar... Dünya'da ben tıp okuyayım da hasta insanlara, yardıma muhtaç insanlara bir şeyler yapayım' düşüncesi hakim değil. Yani genel olarak 'Tıp okuyayım, rahat bir yaşamım olsun, iyi para kazanayım, saygın bir yerim olsun toplum içerisinde' gibi şeyler daha bir güdüleyici.*

EÖ2: *Konuştuğum öğrencilerden bazıları çoğunlukla PDR okumak istiyorlar. Niye? Revaçta diye. Ben bazılarıyla konuşuyorum. Sana çok da uygun değil diyorum kişilik yapına. "Olsun hocam." diyor yani bir mesleğin popüler olması onun daha çok ilgisini çekiyor... Toplumsal*

statü olarak hani bu kişinin yetişme tarzıyla alakalı diye düşünüyorum. Çok da böyle hani özellikle yetiştirilmiş elemanlar olur memleketini sever, vatanını, milletini sever, ideal sahibidir. Çok böyle ideal sahibi bireyler yetiştiremiyoruz. Eskiden daha değer yargıları egemendi.

Tüketimcilik ve eşsiz olma: Öğretmenlerin ifadesine göre öğrencilerin tüketim alışkanlıklarında ailelerinin sosyo-ekonomik düzeylerindeki farklılığın etkili olduğu ancak öğrencilerin önemli bir kısmının tüketim amaçlarında birbirleriyle benzeşme eğiliminde olduğu anlaşılmaktadır. Tüketime yönelen öğrencilerin kıyafet ve aksesuarlarla güzel görünmek istedikleri, dış görünüşleriyle ve kullandıkları eşyalarla kendilerini ifade etmeye çalıştıkları ortaya çıkmaktadır. Öğrencilerin önemli bir bölümü modaya önem vermekte, kendilerini farklı ve eşsiz kılmayı önemsemektedir. Bazı öğrenciler ise maddi yetersizlikleri nedeniyle daha az dikkat çeken bir tüketime sahip olsalar da özellikle cep telefonu gibi teknolojik araçlarla kendilerini ifade etmek istemektedir. Tüketim mutlu olmanın, kendini ifade etmenin, farklılığını ve eşsizliğini ortaya koymanın en önemli yolu olarak görülmekteyken kültürel ve entelektüel gelişime verilen önemin azaldığı anlaşılmaktadır:

KÖ2: Eskiden kitap alan öğrencilerimiz olurdu, sorardı. Bunlar biraz daha ikinci plana atılmaya başlandı. Tüketim farklılaştı ve kendilerini hani belki mutlu ettikleri alanlar azaldığı için, ifade ettikleri alanlar azaldığı için alışveriş yaparak mutlu hissettiklerini söyleyen öğrencilerimiz de var.

EÖ5: Çocuklarda görülüyor, üret miyeyim, hazır bulayım. Hatta bedel ödemiyeyim, mesuliyet almayayım, ama bana gelsin. Arkadaşım işte son model bir telefonu var bana da alsın annem babam. Ama ben hiçbir gayret göstermiyeyim diyor. Giyim tarzı da daha çok markadan ziyade işte taklit şeyler. Çünkü gücü yetmiyor.

EÖ2: Bazı kız öğrencilerin özellikle giyim kuşama dikkat ettiğini görüyorum. Rahatlık, zaman zaman giyim kuşamda da farklılıklara sebep olabiliyor ve harcamalar o yöne gidiyor.

EÖ7: Giyim-kuşam belli oluyor. Yani maddi bakımdan kimin sıkıntıda olduğunu hissedemiyorsunuz. Çünkü genç, görünüşüne çok dikkat ediyor. Özellikle kızlar giyim-kuşamda daha itinalılar. Herhalde oraya epey harcama yapıyorlar.

KÖ1: En çok cep telefonlarına önem veriyorlar. Maddi durumu düşük olan çocuklarda bile cep telefonları ellerindeki cep telefonları biraz daha markalı olabiliyor yani. Veliler de çocuklarını ezilmesin diye ona daha çok önem veriyorlar şey yapıyorlar.

Öğrencilerin bir kısmı yaşama bakışlarını, beklentilerini ve eşsiz olma arzularını dış görünüşleriyle ortaya koymaya çalışırken diğer yandan moda aracılığıyla popülerleşen tarzları da izlemektedir. Böylece hem moda aracılığıyla var olan birçok seçenek arasından kendi tarzını oluşturduğunu düşünmekte hem de modaya uyarak

kendi çevresinde sosyalleşmeyi amaçlamaktadır. Öğretmenlerin ifadesine göre öğrencilerin yanıltıcı bir özgürlük duygusu yaşayarak bağımlı bir tercih yaptıkları anlaşılmaktadır. Beğeniler ve tercihler öğrencinin kişiselliğinden daha fazla modadan kaynaklanmaktadır. Hatta öğrenci gerçek gereksinimlerini karşılayacak ürünler yerine mevsime ya da duruma uygun olmasa dahi popüler olan markaların moda ürünlerini tüketmeye yönelmektedir:

KÖ2: Tabii bazı öğrencilerimizde moda da etkili. İlla hani bir kıyafetine bir şey ekliyor. Bazı öğrencilerimiz modayı yansıtan ama tabii yaşama bakışlarıyla birlikte değişiyor aslında. Ama kendi kimliklerini, bireysel düşüncelerini yansıtan görüntüler artmaya başladı yani.

KÖ3: Öğrenciler kendi okul pantolonlarını beğenmiyorlar, farklı pantolon giyiyorlar. Biliyorsunuz ki bu yıl haki yeşil moda oldu. Moda olunca da beğenmeyen arkadaşlar moda olduğu için pantolon aldılar.

EÖ4: Yani telefonla ilgili biraz daha böyle geçerli olanı tercih etmeye çalışıyor. Kılık kıyafetle ilgili biraz daha böyle arkadaş ortamında ve bulunduğu grup içerisinde kullanabileceği şeyleri ön plana çıkarmaya çalışıyor. Yoksa yani sizin için uygun olan, belki daha işte kış günü daha sıcak tutmaz insanı, onun için o yeterli değil belki. Markası şu olacak diyor.

Toplulukçuluk

Toplulukçuluk temasına ilişkin üç grup başlığı belirlenmiştir. Toplumsal Duyarlık, Paylaşım ve İlişkiler ile Geleneklere Bağlılık ve Otoriteyle İlişki olarak belirlenen grup başlıkları öğretmen görüşleri bağlamında yorumlanmıştır.

Toplumsal duyarlık: Toplumu etkileyen olaylara karşı bilinç geliştirme ve sorumluluk alabilme konusunda birçok öğrencinin yeterli duyarlığa sahip olmadıklarını belirtmişlerdir. Bazı öğrencilerin de sınırlı konularda duyarlık gösterdiği öğretmenlerin çoğunluğu tarafından belirtilmiştir. Öğrencilerin toplumsal duyarlıklarında zaman içinde azalma olduğu ve öğrencilerin topluma ve çevresine karşı ilgisinin azaldığı öğretmenlerce belirtilmiştir. Öğrencilerin okulda öğretmenlerin yönlendirdiği konuyla sınırlı olmak üzere sorumluluk üstlendikleri öğretmenler tarafından ifade edilmiştir. Benzer şekilde öğretmenler öğrencilerin önemli bir kısmının da sadece kendisini veya yakın çevresini ilgilendiren konularda duyarlık geliştirdiklerini belirtmişlerdir. Öğrencilerdeki sorumluluk alma konusunda gözlemlenen eksiklikte öğrencilerin sınav odaklı yaşamaya zorlanmış olması gibi değişen yaşam koşullarının etkili olduğu öğretmenler tarafından belirtilmektedir:

EÖ2: Duygu ve düşüncelere çoğunlukla da internet ve mobil uyumlu cihazlar, şunlar, bunlar yön vermeye başladı. Değer yargıları gittikçe önemini kaybediyor. Ülkede olandan bitenden çok habersizler. Mesela bir seçim olacak öğrencinin umurunda değil.

KÖ3: *(Başbakan ve cumhurbaşkanı) İkisini karıştırma ihtimalleri çok yüksek. Kimin kim olduğunu, kimin kim olmadığı konusunda yok. Çünkü hiç haber izlemek gibi olayları yok.*

EÖ2: *Kendini ilgilendirmeyen olaylar toplumu ilgilendirse bile öğrenci çok da bunu tınlamıyor biraz da işte sınav eksenine girmiş olmaları, çocukların yarış atına tam anlamıyla döndürülmüş olmaları. Yani sen "sınav" dediğin anda bir anda ilgi çeken oluyorsun. Haricinde ne söylersen söyle onun ilgisini çekecek kelimeleri söylemediğin zaman dinlemiyor.*

EÖ4: *Toplumsal konulara da duyarlılıkları yine aynı şekilde yani burada bunları bazen görebiliyoruz. Yani bir noktadan bakıyor. O orda hassasiyet geliştiriyor. Yani bu olması gereken de bu tabii. Farklı bulunduğu yeri görecektir. Doğal olarak bu konuda bir hassasiyeti var mı, evet var. Ama şu bir değişim diyebilirim. Biraz daha bazı sorumlulukları biraz aileye bırakma alışkanlığı, biraz da belki rahatlık bunu etkiliyor diyebiliriz.*

KÖ2: *Toplumsal olaylara duyarlılıkları biraz daha azaldı. Yani kendilerini etkiledikleri olaylarla toplumsal bağ biraz kurabiliyorlar. Mesela üniversite sınavı ile ilgili tartıştığınızda biraz daha kendilerinden bir şeyler katarak toplumu da ilgilendiren boyutta bir miktar tartışıyorlar.*

Paylaşım ve ilişkiler: Öğrencilerin toplumun genelini ilgilendiren sorunlar karşısında yeterli duyarlık gösteremediklerinin belirtilmesi, yakın çevresiyle olan ilişkilerine de yansiyabilmektedir. Öğrenci okulda küçük arkadaş grupları içinde paylaşım yapmakla yetinmekte, daha geniş çapta ilişki kurmayı pek tercih etmemektedir. Küçük yaş gruplarında paylaşma eğilimleri daha güçlüyken daha büyük yaş gruplarında daha zayıftır. Bazı öğretmenler öğrencilerle birlikte paylaşım etkinlikleri düzenlediklerinde ise o anla sınırlı olmak üzere olumlu karşılık bulabilmektedir. Öğretmenler, öğrencilerin paylaşım ve dayanışmaya dönük tutum ve düşüncelerinde geçmişe göre bir azalma olduğunu, paylaşımların küçük gruplarla sınırlı kaldığını, paylaşım ve dayanışmada bireysel yararın kimi öğrencilerce önemsendiğine dikkat çekmişlerdir:

EÖ4: *Ben ilk geldiğim yıllarda biraz daha belki okulun o zamanki türü de biraz bunu etkiliyor olabilir. Öğrencilerimin birbirleriyle iletişimi biraz daha farklıydı. Biraz daha belki günümüzde, bu yıllarda son birkaç yıldır, biraz daha işte sosyal medya üzerinden, ondan sonra biraz daha elektronik iletişimin artmasıyla yetişme şekilleri, gruplaşma şekilleri biraz daha farklılık göstermeye başladı.*

EÖ6: *Ben 7. ve 8. sınıflarda ashında paylaşım duygusunun bizim öğrencilerimizde oldukça yoğun olduğunu görüyorum. Ama hani söylediğiniz şekilde paylaşımlar doğru. İşte bir yerlere gitme, aldığı bir şeyi arkadaşıyla paylaşma, bunu en alt sınıftan en üst sınıfa kadar*

bunu öğrencilerimizde net bir şekilde görebiliyoruz. Bizlerle de paylaşırlar gördükleri zaman, arkadaşlarıyla da paylaşırlar. Geçmişe göre fark görüyor musunuz dersiniz, sanki ilk geldiğim yıllara oranla biraz daha az. Yani azalma var bu paylaşım duygusunda.

KÖ2: Hem dersler anlamında, hem bireysel paylaşım anlamında, hem birbirlerinin duygularını, sorunlarını düşünsel anlamında. Tamamen ortadan kalktığını, böyle umutsuzca bakmamamız gerek. Her zaman gençlerimize ya da öğrencilerimize umutla bakıyorum ben. O anlamda ama yine bu yeni şeyler tabi ki de devam ediyor. Ama biraz o yaşantının, toplumsal yaşantının bir sonucu olarak o paylaşım duygularının, o birliktelik duygularının zamanla azaldığını, daha bireysel çıkarların maalesef ön plana zamanla çıktığını fark ediyoruz geçmişten bugüne baktığımızda.

EÖ2: Birisi bir fotokopi çektireceği zaman parası yoksa veriyor hemen. En çok yaptığım çalışmayı size anlatayım. Mesela o gün öğrencilerimi isteksiz görmüşsem “ Ya gençler, hadi bugün kahve içelim.” diyorum, ya da “Çay içelim.” diyorum, ya da öğrenci o gün ne içmek istiyorsa mesela sıcak çikolata mesela. “Hadi” diyorum, “ Cebinizde bozukluklardan çıkartın bakalım.” Getiren ön masaya bırakıyor.

Geleneklere bağlılık ve otoriteyle ilişki: Öğretmenlerle yapılan görüşmelerde birçok öğrencinin bir yandan geleneksel bağlarından çok az haberdar olduğu, haberdar olduğu geleneksel normları da yaşamına yön vermede kullanmadığı belirtilmiştir. Bazı öğrencilerde dinin görünüm olarak var olması da değer yargılarına pek yansımamaktadır. Geleneksel ve dini değerlerden uzaklaşma durumu evrensel nitelikteki toplumsal ve etik değerlerin benimsenmesini de sağlamamaktadır. Bunun yerine anlık değişen değerler, bireysel yararlar ve haz arayışı etkili olabilmektedir. Bir otorite olarak aileler de geleneksel bağların sunduğu değer yargılarını iletmede yetersiz kalmaktadır. Şehir yaşamının geleneksel değerlerden uzaklaşmada etkisinin büyük olduğu anlaşılmaktadır:

EÖ1: Kesinlikle din etkili olmuyor bütün davranışlarında. O, onun tamamen diyelim ki arkadaşlarının kalemini almamak, hırsızlık yapmamak anlamında çok ciddi bir etkiye sahip. Yani diyelim ben arkadaşımın kalemini çalarsam, alırsam kul hakkına girer, Allah kul hakkını affetmez. Bu konuda bir bilinçlilik sağlanmış. Yani mümkün olduğu kadar almıyor. Ama bu kalem değil de daha değerli bir şey olduğu zaman maalesef o dini hassasiyet birden kayboluveriyor. ... Kamu malına karşı hassasiyet eskiden olduğu gibi yok. Daha az var.

EÖ7: Yani dindar gençlik sayısı dershanelerde görece olarak artmış gözüküyor ama çoğunluğu dindarlıkla veya dini vecibeleri yerine getirmekle hiçbir alakası olmayan genç tipi var. Komik aslında yani içi boşaltılmış bir din anlayışı çok sırtıyor. Ya bütün insanlar gibi öğrenciler de şöyle düşünüyorlar; ‘Suiistimal yapacaksın, yolsuzluk

yapacaksın, hırsızlıkla ilgili her türlü gelişim olacak.' Yani dinin emrettiği her şeyin zıddını yapacaksınız ama dindar görüneceksiniz.

KÖ1: Hepsi o konularda dinlerine bağlı görünüyorlar ama davranış olarak o dinin kurallarını bilip ona göre mi davranıyorlar dersin? Hayır. Yani sadece görünüş olarak evet, hepsi bağlılar geleneklerine. Ama açıkçası bu, sadece gösteriş ya da sadece sözde olan bir şey.

EÖ5: Kur'an-ı Kerim dersinin evrensel değerleri kazanmada ki önemli durumunda anket yapmıştım da ben burada. O anket sonuçlarından birisi şuydu, soru şuydu: 'Kur'an-ı Kerim sizin davranışlarınızı olumlu yönde ne kadar etkiler?' Değil bunu öğrenciye, öğretmen arkadaşlara da söyledim % beş, % on etkiler diyor... Gelenekle mesela bizim çocuklarımızın çoğu kırsal, yani burada da yetişip büyüse de aile yapısı kırsal kesimden geldiği için o gelenek göreneklerinden haberdar ama yaşam tarzında göremezsiniz, yaşam tarzında göremezsiniz, şehir özentisi vardır.

EÖ3: Geleneklere çok bağlı olduklarını ilk etapta düşününce, yani düşünmüyorum geleneklerine çok bağlı olduklarını. Zaten toplumun yapısı çok değişiyor. Bunlarda daha çekirdek aile çocukları, hani evlerinde anne-baba ve kendileri yaşayan çocuklar.

Tartışma ve Sonuç

Öğrencilerin birçoğunda gözlemlenen serbestlik istemleri ve engelleri reddetme tutumları çoğunlukla kendi haline bırakılmayı içermekte; siyasal, dinî ya da bireysel bir ideal için eyleme iradesi barındırmamaktadır. Serbestleşme ve müdahalesizlik temalı özgürlükçü tutumun giderek güçlenmesinde okulda, evde ve sosyal yaşamdaki etkileşimler ile uygulanan bazı eğitim politikalarının yanında toplumsal ilişkilerdeki değişimin de etkili olduğu söylenebilir. Bu etkileşimler ve değişimin öğrencilere yansımaları, neoliberal ideolojinin birey ve özgürlük anlayışıyla örtüşmektedir. Neoliberalizmin özgürlük anlayışı bireye yapılacak müdahaleleri reddetmekte ve her bireyi kendi karar ve sorumluluğunu almakta serbest bırakmayı içermektedir. Örneğin Hayek (2012) her ne amaçla olursa olsun bireye yapılacak müdahalelerin kabul edilemez olduğunu, bireylerin kendi amaçlarını belirleme ve kendi becerileriyle piyasaya ve topluma katılmasına müdahale edilmemesiyle özgür olabileceğini belirtmektedir. Oysa Taylor (1979) engellerin kaldırılmasıyla sınırlı bir özgürlük anlayışı yerine bireyin özgürlüğünün bir uygulama alanı olarak görülmesi gerektiğini, özgürlük önündeki engellerin sadece dışsal değil, içsel de olabileceğini belirtmektedir. Bireyin kendisiyle ilgili farkındalıktan, özdenetimden ve ahlaki ayrımlardan yoksun olması içsel engelleri oluşturacağından birey, dışsal olarak engellenmese dahi özgür olamayacaktır. Dolayısıyla bireyin öncelikle içsel engellerini kaldırabilecek yeterlikte olması ve kendisiyle ilgili doğru olanı yapabilme iradesine sahip olması gerekir. Bu bağlamda öğrencilerin yaş, bilgi ve deneyim yoksunlukları göz önüne alındığında siyasi bağlamından ayrı olarak sadece günlük yaşamı şekillendiren ve arzuların doyumuna yoğunlaşan olumsuz özgürlük anlayışının öğrenciler için riskler barındırdığı söylenebilir. Bireyin her türlü ortaklaşmaya ve toplulukçu ilişkilere

yönlendirilmesine karşı çıkan neoliberal bireyciliğin olumsuz özgürlük anlayışı (Hayek, 2012) genç bireylerin kendisi için iyi olanı seçebilecek yetkinliğe ulaşmasını veya geleceğe dönük idealler oluşturmaya engel olabilmekte ve topluma karşı kayıtsız kalmasına yol açabilmektedir. Diğer yandan özgürlük ve bireysel farklılaşma çabası sorumluluk bilinciyle birlikte gelişmediğinde, toplumun kurumsal yapıları eksiksiz çalışsa bile liberal demokratik toplumun işleyişi mümkün olmayacaktır (Tok, 2005). Bu nedenle öğrencilerde gittikçe yaygınlaşan ve neoliberal ideolojinin etkisiyle oluşan olumsuz özgürlük yaklaşımının özünde bir özgürlük yanılsaması olduğu iddia edilebilir. Çünkü bu tür bir özgürlük anlayışı tüm insanların özgürlüğünü değil, piyasa ilkelerine bağlı kalarak başarabilenlerin özgürlüğü ile sermayenin gücünü savunmaya yönelik bir girişim olarak ortaya çıkmaktadır. Siyasi bilinç, ideal ve sorumluluktan ayrıştırılan söz konusu özgürlük anlayışı bireyin savrulmasını ve kendisini araçsallaştıran neoliberal düzene tam anlamıyla boyun eğişini de beraberinde getirme potansiyeline sahiptir. Neoliberal toplumsallığın her yönden kuşattığı öğrenciler için farklı bir seçenek bırakılmamış gibi gözükmektedir. Bu noktada ailenin ve okulun da farklı seçenekler sunma ve öğrencileri etkileme gücünü kaybetmiş olduğu veya öğrencileri neoliberal toplumsallığın ilkelerince doğrudan ya da dolaylı yoldan yönlendirdiği ifade edilebilir.

Okul türlerine göre rekabet edilen alanlar değişmekle birlikte öğrencilerde rekabetçi tutumların zaman içinde artış gösterdiği ve ilişkileri etkilediği görülmektedir. Okullarda görülen rekabetçi ve bireysel yararcı tutumların artışı, rekabet ve bireysel çıkarlara ulaşma ilkelerini bir yaşam kültürü olarak insanlara dayatan neoliberalizmle (Harvey, 2015) ilişkilendirilebilir. Neoliberal ideolojinin hâkim olduğu koşullarda kendilerini bir şirket gibi tasarımıyarak yaşaması istenen bireyler, serbest piyasa ilkelerini yaşamlarının her alanına uygulamak durumunda kalmaktadır. Böylece insanlar var olabilmek için sürekli kendini yenilemek zorunda olan, risk alan, kazanmayı tek amaç olarak belirleyen ve bu amaç için her türlü girişim ve rekabete girmeye istekli 'şirket birey'lere dönüştürülmektedir (Dardot ve Laval, 2012). Foucault'a (2015) göre neoliberalizmde bireyler bilgisi, becerisi, psikolojisi ve tüm olanakları ile birer sermaye sahibi olarak kabul edilmektedir. Bireylerin söz konusu sermayelerini akılcı biçimde kullanması ve artırması beklenmektedir. Dolayısıyla öğrencilerin içinde bulunduğu eğitim süreci Balta'ya (2005) göre piyasa koşullarına tam uyum sağladığı kadar başarılı sayılmaktadır. Sonu gelmeyen başarı mitleri, aileleri ve okulları derinden etkilemektedir. Çocuklar küçük yaşlardan itibaren bu mitlerle kreşlere, kurslara ve diğer etkinliklere yönlendirilmektedir. Neoliberalere göre aileler bu tür yaklaşımlarla çocuklarının sermayelerini kullanması ve akılcı seçimler yapabilmesi için onların eğitimine yatırım yaparak gelir üretmesini sağlamaktadır (Foucault, 2015). Rekabetçi ve sonuç odaklı yaşam biçiminin benimsenmesinde okulda ve ulusal düzeyde yapılan sınavlar en büyük etkenlerden biri olmaktadır. Foucault (1996) sınavların, gözetim altında tutmayı sağlayan sıralama teknikleri ile sınıflandırma, niteleme ve cezalandırmaya izin veren normalleştirme tekniklerinin birleşiminden oluştuğunu belirtmektedir. Bu nedenle sınavlar iktidar erklerinin disipline edici eylemlerinde önemli bir ritüeldir. Her bireyin benzer özellik

ve olanaklara sahip oldukları varsayılarak aslında çok az kimsenin başarıya ulaşacağı düzenekte başarısızlığın sorumluluğu bireylere bırakılmaktadır. Bu koşullar altında yaşayan öğrencilerin gerek akademik başarıda gerekse yaşamın diğer alanlarında rekabete girmeden yaşamaları zorlaştırılmakta ve rekabetçilik, yaşamda kalmanın zorunlu bir koşulu olmaktadır.

İlişkilerinde başkalarının görüşlerine karşı yeterli ilgiyi göstermemeleri, daha yalnız hareket etmeleri, tüketimle kendilerini ifade etmeye çalışmaları ve ‘her şeyi ben bilirim’ yaklaşımını sıklıkla benimsemeleri öğrencilerin eşsizlik tutumuna sahip olmalarında önemli bir artış olduğunu göstermektedir. Bu durum kişinin kendini özel hissetmesi durumu olarak açıklanan özseverlikle ilişkilendirilebilir. Özseverliğin her bireyde belli ölçülerde bulunması doğaldır. Doğal olmayan ve aşırıya kaçan durumuyla da öğrenilmiş bir tepki ve huydur. Bir huy olarak özseverlik diğer huylar gibi çevrenin etkisiyle güçlenir ya da zayıflar (Malkin, 2017). Öğrencilerin eşsiz olma isteklerinin artışı da olağanın dışında bir gelişme olarak dikkat çekmektedir. Ailelerin öğrencilerini her koşulda destekleyen bir anlayışta olmasının yanında okulun öğrencilere dönük otoritesinin sorumluluktan arındırılarak ‘hak’ temelinde zayıflatılmış olması bu durumu desteklemiş olabilir. Balta’ya (2005) göre kapitalizm, çocukları birer tüketim hedefi haline getirmek için çocuk merkezli bir yaşamın çok önemli olduğunu, çocukların her şeyde doğru karar verebilecekleri güçte oldukları için onların özgür bırakılması gerektiğini belirtmektedir. Kapitalist toplumsallaşma içinde çocukları sürekli doyuma ulaştırmak, bitmek bilmeyen isteklerine cevap vermek ve böylece onları yaşamın merkezine koymak neredeyse bir zorunluluk olmaktadır.

Öğrencilerin gösteriş yapma, bireysel farklılığını ortaya koyma, haz duyma ve bir gruba aidiyetini ifade etme gibi amaçlara ulaşmak için tüketime yöneldiği anlaşılmaktadır. Öğrencilerin tüketim yoluyla söz konusu amaçlara ulaşmak istemesinde tüketimi kamçılayan neoliberalizmin etkisi olduğu söylenebilir. Bu durum Baudrillard’a (2010) göre kapitalizmin sadece üretimi değil, tüketimi de denetlemesinin bir sonucudur. Piyasa, tüketimi denetleyebilmek için davranışları yönlendirmekte ve bireyler üreticilerin sunduğu tüketim nesnelerini tüketerek sözde özgürlük duygusunu yaşamaya yönelmektedir. Bauman (2011) ise geleceğin nasıl olacağını bilmediği bir ortamda herkesin kısa süreli doyumlara yöneldiğini ve hazın ertelenmesinin ise önemini kaybettiğini belirtmektedir. Anlık haz duyma, farklı ve popüler olma isteği doğrudan tüketimle karşılanmak istenmektedir. Aynı zamanda bireyler sadece sınavlarda, iş yaşamında terfi almak için değil tüketim tercihleriyle de rekabet etmekte ve farklı konumlara ulaşarak eşsizlik duygusunu yaşamak istemektedir. Artık amaç güzel görünmek değil, daha güzel görünmek; iyi bir telefona sahip olmak değil, en iyi telefona sahip olmak; özgün olmak değil, diğerlerinden farklı olmaktır. Var olan tüketim ve anlık haz kültürü içinde insanların çekicilik, popülerlik ve beğenilme arzusu sürekli canlı tutulmakta ve insanlar kusursuz bir benlik arayışına itilerek özseverliğin içine çekilmektedir (Giddens 2014). Neoliberal yaşam tarzının içinde var olmaya çalışan genç öğrencilere kendini ifade etmenin ve kişiliğini inşa etmenin farklı yollarının kapatılmış olduğu iddia edilebilir.

Neredeyse tek gerçeklik ve mutlu olmanın en iyi yolu olarak gösterilen bu durum karşısında öğrencilerin bu duruma direnç göstermesi neredeyse olanaksız görünmektedir.

Öğretmenlerin gözlemlerine göre öğrencilerin geleneklere, kültürel kalıplara, dini normlara ve otorite figürlerine karşı tutumları geçmişe göre zayıflamaktadır. Dindar olan bazı öğrencilerde bile dinin toplumsal yaşamı ilgilendiren ahlaki normların etkisinin azaldığı ifade edilmektedir. Öğrencilerin gelenek ve otoriteye bağlılıklarındaki gevşeme ile dini normların etkisinin azalmasında modern şehir yaşamının getirdiği hareketlilik ve ilişkilerdeki çeşitliliğin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Giddens'in (2010) belirttiği gibi modernlik geleneksel toplum düzenine karşıtlık üzerine temellenerek sadece toplumu değil aynı zamanda bireyleri de dönüştürmektedir. Modern yaşam biçiminin kapitalist üretim biçimleri ve neoliberal toplumsallıkla bir araya gelmesi sonucunda bir yandan insanların ilgisini çekecek uyarılar artmakta, diğer yandan yaşamın hızlı değişimi de kültür aktarımını zorlaştırarak geleneksel değerlerin kaybolmasına yol açmaktadır.

Öğrencilerin toplumun daha geniş ya da tamamını ilgilendiren olay ve durumlar karşısında duyarlılıkları ile paylaşım ve dayanışma davranışları öğretmenlere göre eski dönemlere göre yetersiz kalmaktadır. Kimi öğrenciler aile ve öğretmen yönlendirmesiyle bazı durumlarda sorumluluk alabilmekte ancak kendi başlarına toplumsal bir proje gerçekleştirme veya bu konuda sorumluluk alabilme becerisini yeterince gösterememektedir. Öğrencilerin kendi sorunlarının çözümü ve isteklerinin gerçekleşmesi için çabaladığı karmaşık ve değişken yaşamları, onları bu tür sorumluluklardan uzaklaştırmış olabilir. Ayrıca aile ve öğretmen gibi öğrencilere liderlik edecek konumdaki insanlar da kendi özel yaşam kaygılarına gömülerek toplumsal duyarlılık tutumları gösterme konusunda yetersiz kalmış olabilirler. Bu da öğrencilerde rol model eksikliği yaratmış olabilir. Neoliberal bireycilik, örgütlülüğü ve geleneksel toplumsallık biçimlerini aşındırarak belirsizlik, hızlı değişim ve rekabeti toplumsal gerçeklik olarak sunmaktadır. Bu kurgusal gerçeklik genç bireyleri medya, sosyal medya, arkadaş çevresi, aile ve okul ortamı gibi çok çeşitli yollarla kuşatabilmektedir. Böylece rol model olması gereken kişilerin deneyimlerinin aktarılmasında kopukluk yaşanması ve nesiller arası bağların gevşemesi ortaya çıkabilmektedir. Sennett (2014) eskiden değişimin az olduğunu, insanların çeşitli gruplarda istikrarlı biçimde yaşadığını, ancak yeni kapitalist düzende değişimin hızlı ve kısa vadeli olduğunu, iş yaşamı ve özel yaşamda uzun vadeli ilişkiler ile sadakatin önemini kaybettiğini belirtmektedir. İnsanlar sosyalleşme gereksinimlerini sanal dünyada gidermeye çalışmakta, ilişkilerini de çıkarlarına göre kurmaktadır. Böylece bireyler daha çok belirsizliklerin içinde kaybolarak kendilerini güvensiz hissetmektedir (Sennett, 2014). Her bireyin kendi eylem ve seçimlerinden sorumlu olduğu, başarısızlık karşısında kimseyi suçlayamayacağı ve kimseye sığınamayacağı toplumsal düzende her birey, kendi başının çaresine bakmaya ve bulunduğu konumu korumak zorunda bırakılmaktadır (Bauman, 2011). Neoliberalizme göre birey, kendinin yöneticisi olarak performansını artırmalı ve çıkarlarını en üst düzeye getirebilmek için rekabet koşullarına uymalıdır. Başkalarıyla ilişki kurma, sivil

toplum çalışmaları, ev yönetimi, yetenekleri geliştirme ve esneklik becerisinin geliştirilmesi gibi tüm eylemler birer girişim ve kişinin kendine yaptığı yatırım olarak kabul edilmektedir (Dardot ve Laval, 2012). Öğrencilerin paylaşımlarında karşılık bekleme eğilimi de neoliberalizmin çıkar odaklı bir yaşam biçimi sunmasının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Öğrenciler paylaşım etkinliklerini bir bakıma yakın gelecekle için bir yatırım olarak düşünmektedir. Aynı zamanda paylaşımlar ilişkilerin devamlılığı ve bireyin kendi temas ağının korunması için de gerekli bir davranış olarak kabul edilmektedir.

Sonuç olarak öğrencilerin paylaşım, yardımlaşma, toplumsal duyarlık ve saygı çerçevesinde ilişki kurma becerilerini dar kapsamlı ve kimi zaman da süresiz kalan biçimde sürdürmeye çalıştıkları görülmektedir. Ancak öğretmenlerin ifadelerine göre bireysel çıkarını fazla önemseyen, kendini diğer insanlara göre çok özel gören veya görmek isteyen, sonuç odaklı yaşayan, günlük yaşamında haz temelli özgürlükleri isteyen ve rekabetçi tutum sergileyen öğrencilerin arttığı gözlenmektedir. Diğer yandan kendisiyle birlikte çevresindekilerin farkında ve sorumluluklarının bilincinde olan, bağımsız ve özgün bir kişiliğe sahip olmayı amaçlayan, eleştirel düşünebilen ve kendini geliştiren rasyonel birey figürü ise yeterince görülmemektedir. Bu durumda, öğrencilerin kendilerini kuşatmış olan neoliberal bireycilikten yoğun biçimde etkilenmek durumunda kaldıklarını söylemek mümkündür. Medya, internet ve sosyal yaşamın diğer etkileşimlerinde tüketimcilik, serbestlik, anı yaşamak, rekabet, maddi güç ve haz elde etmeye odaklı yaşam biçimi yaşamın gerçekliği olarak sunulmaktadır. Bununla birlikte öğrencilerin aile ve arkadaş çevresiyle kurduğu sıradan ilişkilerin yanında okul içindeki etkileşimler de aynı yönde etki bırakmaktadır. Eğitim ve bilgi, maddi kazanç ve güce ulaşmanın aracı; diğer öğrenciler de başarmak için arkada bırakılması gereken rakipler olarak algılanabilmektedir. Bilgi maddi yarar sağlamıyorsa öğrenilme değerine sahip görülmemektedir. Çünkü sınavlar ve diğer etkinliklerde elde edilen sonucun nicel karşılığı bireyin geleceğini doğrudan şekillendirmektedir. Öğrencinin ilgisi, becerileri, sahip olduğu kültürel, dini, ekonomik ve sosyal birikiminin getirmiş olduğu farklılıkları ile toplumsal duyarlık ve etik değerlere sahip olması ise benimsenen sonuç odaklı yaşam içinde önemini kaybetmektedir. Sınav ve yarışma gibi etkinliklerde elde edilen sonuç, iyi yaşamın, başarının ve ödüllendirilmenin temel ölçütü olarak kabul görmektedir. Bu ölçüt de aile, yakın çevre, medya ve okul içindeki söylemlerde de sıklıkla vurgulanmakta olduğundan öğrencinin farklı ölçütlere göre yaşamını şekillendirme şansının kısıtlandığını ve neoliberal bireyciliğin sınırları içinde yaşamaya zorlandığını söylemek mümkündür. Bu noktada eğitim de temel bir insan hakkı olarak, bireyin hem insani olarak kendini tanıması ve gerçekleştirmesi hem de toplumsallaşması için gerekli bir süreç olarak değil, bireysel çıkar elde etmek, ekonomik olarak verimli olabilmek ve serbest piyasa temelinde şekillenen yaşam biçimini içselleştirmek için araç olarak algılanmaktadır. Türk milli eğitiminin bireyin zihinsel, duygusal, ahlaki gelişimi ile eleştirel ve özgür düşünme becerisi gelişmiş, evrensel ve milli değerlere sahip, topluma karşı sorumluluk bilinciyle hareket eden, insan hak ve özgürlüklerine saygılı, demokratik vatandaş yetiştirme amaçları yazılı belge ve kanunlarda (MEB,

1973) var olsa bile bu amaçların söz konusu koşullarda gerçekleştirilme olanağının gittikçe azaldığı anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- Ataay, F. (2015). Neoliberal reformlar, devletin yeniden yapılandırılması ve kamu hizmetlerinde dönüşüm. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* (30), 20-39.
- Balta, E. (2005). Bitmeyen çocukluk, erken yetişkinlik ve yeni kapitalizm. *Birikim*(192). http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/3332/bitmeyen-cocukluk-erken-yetiskinlik-ve-yeni-kapitalizm#.WlOKs7xl_Dc adresinden alındı
- Baudrillard, J. (2010). *Tüketim toplumu*. İstanbul: Ayrıntı.
- Bauman, Z. (2011). *Bireyselleşmiş toplum*. İstanbul: Ayrıntı.
- Berlin, I. (2008). *Kirpi ile tilki*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Boratav, K. (2010). *Türkiye iktisat tarihi: 1907-2007*. Ankara: İmge.
- Boratav, K. (2015). AKP ekonomisi ve öncesi. *Toplum ve Hekim*, 30 (2), 86-95.
- Chandrasekhar, C. (2011). Notes on neoliberalism and the future of the left. *Social Scientist*(39), 30-34.
- Christensen, L. B., Johnson, R. B. Ve Turner, L. A. (2015). *Araştırma yöntemleri: desen ve analiz*. Ankara: Anı.
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Dardot, P. ve Laval, C. (2012). *Dünyanın yeni aklı: neoliberal toplum üzerine deneme*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Doğan, K. C. (2004). Türkiye’de 1980 sonrası kamu yönetiminde reform politikalarına yön veren kavramsal/teorik düşünceler ve kurumsal düzenlemeler. *Türk İdare Dergisi* (479), 123-154.
- Foucault, M. (1996). *Hapishanenin doğuşu*. İstanbul: İmge.
- Foucault, M. (2007). *Cinselliğin tarihi*. İstanbul: Ayrıntı.
- Foucault, M. (2015). *Biyopolitikanın doğuşu*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Gök, F. (2004). Eğitimin Özelleştirilmesi. *Neoliberalizmin tahribatı Türkiye’de ekonomi, toplum ve cinsiyet*. S. S. Neşecan Balkan (Ed.) (s. 94-110). İstanbul: Metis.
- Giddens, A. (2010). *Modernliğin sonuçları*. İstanbul: Ayrıntı.
- Giddens, A. (2014). *Modernite ve bireysel kimlik*. İstanbul: Say.
- Haar, E. (2009). *Classical liberalism and international relations theory*. New York: Palgrave Macmillan.

- Harvey, D. (2015). *Neoliberalizmin kısa tarihi*. İstanbul: Sel.
- Hayek, F. A. (2012). Liberal bir sosyal düzenin ilkeleri. A. Yayla (Haz.). *Hayek'in liberalizm anlayışı*. İstanbul: Kesit.
- İnal, K. (2006). Neoliberal eğitim ve yeni ilköğretim müfredatının eleştirisi. *Praksis*(14), 265-287.
- Küçükçayır, G. A. ve Cemaloğlu, N. (2007). Türkiye'de geçmişten günümüze özel okullar ve uygulanan politikalar üzerine bir araştırma. *12. Uluslararası Eğitim Yönetimi Kongresi 11-13 Mayıs 2017*. Ankara: Eyedder.
- Lukes, S. (1995). *Bireycilik*. Ankara: Ark.
- Malkin, C. (2017). *Narsisizme yeni bir bakış*. İstanbul: İletişim.
- Milli Eğitim Bakanlığı (1973). *1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu*. mevzuat.meb.gov.tr:http://mevzuat.meb.gov.tr/html/temkanun_0/temelkanun_0.html adresinden alındı.
- Merriam, S. B. (2015). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber*. Ankara: Nobel.
- Neuman, W. L. (2007). *Toplumsal araştırma yöntemleri nitel ve nicel yaklaşımlar (Cilt II)*. İstanbul: Yayınodası.
- Olssen, M., Codd, J. Ve O'Neill, A.-M. (2004). *Education policy: globalization, citizenship and democracy*. Gateshead: Sage.
- Örs, H. B. (2015). *19. yüzyıldan 20. yüzyıla modern siyasal ideolojiler*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Özkazanç, A. (2005). Türkiyenin neo-liberal dönüşümü ve liberal düşünce. T. Bora ve M. Gültekingil (Ed.). *Türkiye'de modern siyasi düşünce: liberalizm* (ss. 634-654). İstanbul: İletişim.
- Özkazanç, A. (2011). *Neoliberal Tezahürler*. Ankara: Dipnot.
- Pamuk, Ş. (2014). *Türkiye'nin 200 yıllık iktisadi tarihi*. İstanbul: İş Bankası.
- Sennett, R. (2014). *Karakter aşınması*. İstanbul: Ayrıntı.
- Smith, D. G. (1968). Liberalism. D. L. Sills (Ed.). *International encyclopedia of the social sciences* (ss. 276-282). Mac Millan.
- Taylor, C. (1979). What's Wrong with Negative Liberty. A. Ryan (Ed.). *The Idea of Freedom* (ss. 177-193). Oxford: Oxford University Press.
- Tellan, D. Ö. (2008). Tüketime karşı devrimi: Türkiye'de 1980 sonrası uygulanan iktisat politikalarının toplumsal sonuçlarına eleştirel bir bakış. *Ekonomik Yaklaşım*, 19 (67), 1-19.

- Tok, N. (2005). Liberal demokratik toplumda vatandaşlık ve eğitim. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 60 (3), 235-254.
- Toker, N. (2005). Türkiye'de liberalizm ve birey. T. Bora ve M. Gültekinil (Ed.). *Modern türkiyede siyasi düşünce: Liberalizm* (ss. 103-138). İstanbul: İletişim.
- Üskül, Z. Ö. (2003). *Bireyciliğe tarihsel bakış*. İstanbul: Büke.
- Watt, J. (1989). *Individualism and educational theory*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Yayla, A. (2014). *Liberal bakışlar*. İstanbul: Profil.

Teachers' Opinions About the Reflection of Neoliberal Individualism on Students¹

ARTICLE TYPE	Received Date	Accepted Date	Online First Date
Research Article	12.20.2017	07.11.2018	07.12.2018

Hakkı Kahveci ²

Eskişehir-Odunpazarı Halil Yasin Primary School

Mustafa Sever ³

Ankara University

Abstract

The individualism understanding of liberalism gives importance to the individuals who see their benefits as their priority, and who act freely against external barriers. The individual is defended against the state and the society. The notion of freedom and the community of free market are the key elements in the individualism understanding of neoliberalism. It is expected from the individuals that they should care about their benefits, be competitive, have an entrepreneur vision and build their relationships in accordance with competition and benefits. Happiness that can be measured by material and quantitative values are important. In the society where neoliberal individualism dominates, every individual are responsible for their own success and failure. This study examines the notions that constitute neoliberal individualism and contracting neoliberal individualism. Besides, the study seeks to find out how these notions affect the students' individual preferences and their attitudes, behaviours, thoughts within and across their social networks. The study is also interested in the level of this effect and potential sources. The research is conducted by a basic interpretive design which focuses on qualitative data. The study group was formed by 10 volunteer teachers working in high school and secondary school in Eskişehir, during 2016-2017 academic year. The qualitative data, covering the teacher's observations on students, was collected via the semi-structured interviews. Data were analyzed through inductive analysis technique. The findings show that even though the students have collectivist attitudes and behaviours, these attitudes and behaviours are declining. At the same time, it was found in the analysis that the students have neoliberal individualist attitude, opinion and understanding, and these attitudes are becoming more powerful over time. Family, social environment, media, internet and formal and informal interactions at school are effective in the formation of students' neoliberal individualist attitudes and behaviours.

Keywords: Neoliberal individualism, education, student, school

¹ This study was produced form a PhD thesis entitled "The Reflections of Neoliberal Individualism Towards Students" supervised by Mustafa Sever

² *Corresponding Author:* Dr. Teacher, Halil Yasin Primary School Odunpazarı/ESKİŞEHİR E-mail: hakkikahveci@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8578-5622>

³ Assoc. Prof. Dr., Educational Science Faculty, Department of Educational Science, E-mail: severmustafa@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3777-0124>

Purpose and Significance

The purpose of this study is to understand forms and levels of neo-liberal individualism manifested into behaviors, actions and thoughts of school children.

Method

In this study, basic interpretive design is conducted as a methodological framework for the study. The study group was selected by the improbable purposive sampling technique and consist 10 volunteer teachers working in high school and secondary school in Eskişehir, during 2016-2017 academic year. The teachers in the sample were interviewed by the semi-structured interview questions.

Results

According to the experiences and observations of the teachers, they see that the attitudes of competitiveness, individual expediency, consumerism, uniqueness and liberalism, which are characteristics of neoliberal individualism, are increasing among the students. On the other side, the attitudes of solidarity, sharing and conventionality have been reported as the manners declining. Students give great importance to their individual interests in their relationships, in their sharing practices and in their attitudes towards life. They are competing to achieve academic success and to become popular. They are maintaining the consumerist attitudes leading them to become unique and different. They are unconcerned about taking social responsibility. They perceive liberation as freely and without taking responsibility to live in the sovereignty of their desires. These attitudes are seen in the effects of school, family, environment and media.

Discussion and Conclusion

It seems that the students still maintain establishing relationship skill in the framework of sharing, cooperation, social sensitivity and respect, even if it is in a limited framework. However, it is observed that the students who regard their individual interests too much, see or want to see themselves more special than others, live in results-focused, demand freedom based on their desires in daily life, and exhibit more competitive attitudes than previous students. Rational individual figures who are conscious of themselves and those around them, have sense of responsibility, aim to have an independent and unique personality, think critically and develop themselves are not part of students imagination as person of interest. This shows that students are heavily influenced by individualism which is shaped by neoliberal principles. In other interactions of media, internet and social life, lifestyle that is focused on consumerism, freedom, living in moments, competition and attaining material power and pleasure are presented as the uncontested realities of life while directing the perceptions and behaviors of the students. However, formal and informal interactions within the school, as well as informal relationships with families and friends established by the students, also have a serious impact on establishing a similar set of understanding.

Education and knowledge are perceived as a means of achieving financial gain and power; other students are also perceived rivals in competition who must be left behind to be able to succeed. Quantitative attainment of the results obtained in exams and the other activities directly shape the future of the individual. Students' interests, their differences that are derived from their skills, their cultural, religious, economic and social backgrounds, their social sensitivities and ethical values are not considered adequately in result-oriented life that is adopted. The results obtained in such activities as exams and competitions are accepted as the basic criterion for good living, success and rewarding. As this criterion is often emphasized in discourses within the family, environment, media, and school; it is possible to say that the students' chance of shaping their life according to different criteria are restricted and they are forced to live within boundaries of neoliberal individualism. At this point, it is understood that the possibility of achieving the aims of Turkish national education that educate the democratic citizens who have developed a mental, emotional and moral soundness, have developed a skill of critical and free thinking, has universal and national values, act with the consciousness of social responsibility, respect human rights and freedoms are the notions that are declining.